

Skieën en recreëren op voormalige mijnterreinen

Slechts weinig gebieden in Nederland hebben in korte tijd een zo grote transformatie gekend als het oostelijk deel van Zuid-Limburg. In ongeveer twintig jaar tijd werd een voornamelijk agrarisch gebied omgevormd tot een grootschalig mijnbouwcentrum. Inmiddels is de steenkoolwinning in Nederland alweer naar de geschiedenisboeken verdreven. Hoewel de namen Heerlen, Brunssum en Hoensbroek nog vage associaties oproepen van steenkoolbergen, slikvijvers en mijnsporen, is er van dit industriële verleden niet zoveel meer terug te vinden. Direct na de sluiting van de mijnen begon men met een grootscheepse herstructurering onder het motto 'van zwart naar groen'.

PETER GRAMBERG*

Voor de eeuwwisseling was er nog nauwelijks sprake van mijnbouw in Zuid-Limburg. Terwijl in de omliggende regio's op grote schaal steenkool werd gewonnen, was dit in Nederland niet het geval. Dit had een aantal oorzaken, zoals de slechte verbindingen met het belangrijkste afzetgebied, de Randstad, een goedkope import vanuit Duitsland en Engeland en ook technische problemen.

ONTSTAAN

Door de snelle industrialisatie in Duitsland en België ontstond een tekort aan steenkool. In toenemende mate probeerden Duitse en Belgische ondernemers de Limburgse velden tot ontwikkeling te brengen.

In 1900 publiceerde de Staatscommissie voor de Mijnen een rapport over mogelijke staatsexploitatie. De voordelen van een staatsexploitatie boven een particuliere exploitatie lagen vooral in de financiële baten voor de schatkist, de

Een mijnschacht middenin het gebouw van CBS herinnert aan de voormalige Oranje Nassau mijn. foto: Dimitri Frenken

gunstige invloed op het prijspeil van de steenkool en de mogelijkheid om door een geleidelijke ontwikkeling van mijnbouw te voorkomen dat grote hoeveelheden buitenlandse arbeidskrachten de Mijnstreek zouden overspoelen.

In 1903 startte men met de bouw van de eerste Staatsmijn Wilhelmina in Schaesberg, gevolgd door de Staatsmijnen Emma en Hendrik. Ook de particuliere exploitanten gingen in hoog tempo mijnen ontwikkelen.

Ondanks de vele mijnen bleef de buitenlandse import de markt beheersen. De Eerste Wereldoorlog zorgde voor een drastische terugloop van deze importen. De productie in Limburg werd snel opgevoerd en het aantal arbeiders verdubbelde zich tussen 1914 en 1919 tot ongeveer 20.000.

Een groot deel van deze arbeiders was van buitenlandse afkomst. Arme immigranten uit alle delen van Europa streken neer in Zuid-Limburg. Vooral de particuliere mijnen namen veel Duitsers, Oostenrijkers en Polen in dienst, later aangevuld met Tsjechen, Hongaren en Slovenen. De voorkeur ging uit naar arbeiders uit katholieke landen.

KOLONIES

De toevloed van al die mijnwerkers gaf vooral problemen op het gebied van de huisvesting. Aanvankelijk pakte men het probleem aan door op grote schaal een kostgangersstelsel in te voeren. Veel arme gezinnen in Heerlen en Kerkrade verhuurden kamers van hun toch

al kleine huisjes. Men kon veel kostgangers in huis nemen doordat er bij de mijnen een drieploegenstelsel gold. Zo was er de 'dagsjoch', de 'middagsjoch' en de 'nachtsjoch'. Hetzelfde bed kon dus drie keer per etmaal gebruikt worden!

Dit stelsel bleek niet goed te werken en er werd gezocht naar andere oplossingen. De bouw van de mijnwerkerskolonies werd gestart. Tussen 1905 en 1930 werden in totaal 15.000 woningen gebouwd. Er werd gekozen voor kleine, verspreid liggende wijken met een gesloten karakter. De wijken werden meestal opgezet volgens de ideeën van de Garden City Movement.

In de praktijk werd echter de locatie bepaald door de ligging van de mijn.

Behalve door de mijnondernemingen zelf werd er vanaf 1910 ook door de ontstane woningbouwverenigingen gebouwd, al dan niet met een garantiecontract van de mijnmaatschappijen.

KERK

In 1911 werden de activiteiten gebundeld in de corporatiekoepel "Ons Limburg", opgericht door monseigneur Poels. Deze hoofdaalmoezenier van sociale werken is van groot belang geweest voor de ontwikkeling van de huisvesting in de Mijnstreek.

Het bleef niet bij woningen alleen. In de kolonies werd geprobeerd een stevig sociaal netwerk te realiseren met kerken, verenigingen en scholen, voor zover mogelijk van katholieke signatuur. Hoewel de mijnen aanvankelijk enigs-

zins sceptisch tegenover een zo grote invloed van de kerk stonden, merkten zij dat het de stabiliteit van de kolonies ten goede kwam en werkten zij (ook in financieel opzicht) mee.

EENZIJDIG

In de meeste mijngebieden van Europa volgde bij mijnbouw een snelle industrialisatie en werd er veel afgeleide industrie opgezet. Dit bleef in Zuid-Limburg uit, doordat de soort steenkool vooral voor privé-gebruik geschikt was en niet zozeer voor industriële verwerking. Bovendien zorgden de mijndirecties ervoor dat er geen concurrentie op de krappe arbeidsmarkt kwam. Rond 1930 zag men in dat de eenzijdige structuur nogal kwetsbaar was. Daarom werd het Economisch Technologisch Instituut in Limburg (ETIL) opgericht, een samenwerkingsverband van provincie, Kamer van Koophandel en een aantal gemeenten. De mijnbouw bleef echter de alles overheersende werkgever.

Ook na de Tweede Wereldoorlog werd de industriële opbouw van het gebied niet structureel verbreed. Steenkool moest in grote aantallen gewonnen worden, waardoor er veel arbeiders nodig waren. Vooral veel Polen werden aangetrokken. Zij werden geworven in Engeland, waar zij in de oorlog in het leger hadden gediend, en in Duitsland, waar zij in Amerikaanse interneringskampen verbleven. In Brunssum en Heerlen is anno 1995 nog steeds sprake van een actieve en levendige Poolse gemeenschap met een relatief groot aantal verenigingen en een 'Pools Huis'.

VERDRUKKING

In 1958 werd begonnen met een nieuwe Staatsmijn, de Beatrix, in Vlodrop (Midden-Limburg). Steenkool leek een lang leven beschoren te zijn. Daar kwam echter al snel verandering in. Aardolie en aardgas (vooral de gasbel bij Slochteren) drukten de kolen uit de markt. Bovendien werd

beslissing genomen. Minister Den Uyl van Economische Zaken maakte die dag bekend dat alle Nederlandse mijnen binnen tien jaar gesloten zouden worden. Er zou vervangende werkgelegenheid komen, gekoppeld aan een groot-scheeps herstructureringsbeleid. Middels de SIOL-regeling (Stimulering Industriële Omschakeling Zuid-Limburg) werd getracht bedrijven naar Limburg te krijgen. Ook werden er Rijksdiensten gevestigd, zoals het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds en het Centraal Bureau voor de Statistiek in Heerlen. Het Rijk richtte samen met DAF een personenwagenfabriek in Born op.

In de Tweede Mijnota van 1969 werd geconstateerd dat de omschakeling zeer voorspoedig verliep, waardoor de andere mijnen versneld gesloten konden worden. Er werden zelfs gastarbeiders aangetrokken, omdat er een tekort aan arbeidskrachten was. Veel mijnwerkers hadden namelijk of de streek verlaten (met name de beter opgeleiden) of ze waren naar de mijnen in Duitsland en België getrokken. Verder waren veel mijnwerkers te oud of te ongezonder (stoflongen) om nog omgeschoold te worden, zij gingen (vervroegd) met pensioen.

OLIECRISIS

Juist toen alle mijnen waren gesloten, zette de oliecrisis van 1973 in. De werkloosheid steeg snel, veel pendelaars uit Duitsland keerden terug en DAF en DSM, de belangrijkste werkgevers, bleken zeer kwetsbaar.

In 1977 kwam de regering met de Perspectieven Nota Limburg (PNL). De provincie zou plannen indienen, die na overleg met het Rijk gefinancierd zouden worden. Een belangrijk kenmerk was dat Zuid-Limburg zich meer moest richten op haar centrale plaats in Europa.

Ook werd het Limburgs Instituut voor Ontwikkeling en Financiering (LIOF) opgericht. Dit instituut moest zorgen voor acquisitie van nieuwe bedrijven in binnen- en buitenland. Een

gende functies. Daartoe werd in 1965 het Samenwerkingsverband Sanering Oostelijk Mijngebied (SSO) opgericht. Een paar jaar later kwam deze organisatie met een structuurplan. Getracht werd een beter woonklimaat te realiseren met een goede infrastructuur om de economie te stimuleren. Het motto van het plan luidde: "Van zwart naar groen", hetgeen inhield dat de steenberg omgevormd zouden worden tot recreatieve zones.

Deze steenberg leverde de meeste problemen op. Sommige werden afgegraven en in grindgaten gestort, andere bevatten nog zoveel steenkool dat het gebruikt kon worden als brandstof in elektriciteitscentrales.

De steenberg van de Oranje-Nassau II in Schaesberg werd omgevormd tot een draf- en renbaan, waar nu onder andere jaarlijks het popfestival Pinkpop gehouden wordt. Op de voormalige steenberg van de Wilhelmina kan men nu skieën.

In totaal zijn op de voormalige mijnterreinen 6.000 woningen gebouwd. Woningbouw was voor de gemeenten voordelig, omdat de kosten van de sociale woningbouw op de staat afgewenteld konden worden. Ook werd zo renteverlies door braakligging voorkomen. In tegenstelling tot veel andere steden zijn de recente uitbreidingswijken dus niet aan de rand van de stad gekomen, maar voornamelijk tussen de oudere woonwijken, de mijnkolonies in.

EUREGIO

Aan het eind van de jaren '80 was de werkloosheid in Zuid-Limburg niet veel hoger dan in Nederland als geheel. Vooral door de gunstige invloed van het vliegveld ontstonden banen en ook DSM en VOLVO (die de DAF vestiging in Born overgenomen had) zorgden voor veel werkgelegenheid. De rijksdiensten hadden in 1989 in Oostelijk Zuid-Limburg 5.000 mensen in dienst.

Op dit moment lijkt de ligging van de streek steeds gunstiger te worden door haar positie in Europees verband. De 'Euregio' met plaatsen als Luik, Maastricht, Aken en Hasselt herbergt in totaal ongeveer 3,5 miljoen mensen.

Heerlen en Aken werken al enkele jaren aan een gezamenlijk bedrijventerrein voor hoogwaardige industrie dat om de grens wordt heengebouwd. Zestig hectare is Duits gebied, veertig hectare Nederlands.

Een sterke groei van het aantal bedrijven blijft vooralsnog uit. De vele braakliggende industrieterreinen zorgen voor een grote rentelast, waardoor veel gemeenten financiële problemen hebben. Ook kan worden afgevraagd wat de privatisering van rijksdiensten voor gevolgen zal hebben.

Ondanks deze kanttekeningen heeft de Oostelijke Mijnstreek zich snel van het industriële imago ontdaan. Tekenend daarvoor is dat in 1987 de naam van het gebied werd veranderd in Oostelijk Zuid-Limburg. De regio heeft nieuw elan gekregen.

*redactie AGORA

De steenberg van de mijn Oranje Nassau II werd omgevormd tot een draf- en renbaan, waar nu jaarlijks het popfestival Pinkpop plaatsvindt. foto: Dimitri Frenken

er steeds meer goedkope steenkool, vooral uit de Verenigde Staten, geïmporteerd.

Een paar jaar later besloot men daarom de Beatrix niet in productie te brengen, ondanks het reeds geïnvesteerde bedrag van 70 miljoen gulden.

Op 17 december 1965 werd de meest drastische

belangrijk onderdeel hiervan betrof het ontwikkelen van Vliegveld Beek (Maastricht Airport).

Door de sluiting van de mijnen verloren de uitgestrekte mijnterreinen (in totaal 750 hectare) hun functie. Om verpaupering te voorkomen werd meteen begonnen met het zoeken naar vervan-